

הם ו"א יכול אחד לצאת ואין הוששין שמא יצטרך אחד לצאת לנקבו ויצמרכו להמתין שא"כ אין לדבר סוף ואם ב' רוצים לצאת שניהם שוכרים אחד בשותפות להשלים המנין במקומם ושניהם יפרעו כשה אפילו אחד עני ואחד עשיר כיון שכל אחד חייב להשלים המנין עני כמו עשיר⁷⁷⁷.

אבל אם אין דרך בישוב אלא ח' או ט' ושוכרים להם א' או ב' להשלים המנין פורעין חצי לפי ממון והצי לפי נפשות⁷⁷⁸ כי יש סברא לומר שהעני חייב בהשלמת המנין כמו העשיר ויש סברא לומר שהעני יכול ללך לעיר הסמוכה והעשיר אינו יכול לעזוב ביתו ורכשו על כן עשו פשרה וזאת⁷⁷⁹ משא"כ כשרדין כאן מנין שלם אין אחד מהם רשאי לבטל המנין אפילו ילך הוא לעיר שיש בה מנין:

בד כל היוצאים בענין שצריכים לשכור אחר במקומן צריכין ג"כ ליתן לשכר ש"ין⁷⁸⁰ כאלו לא יצאו⁷⁸¹ ואפילו מי שיוצא זמן ארוך לפני יום טוב צריך ליתן לשכר הש"ין והשלמת המנין כמו שיוצא סמוך ליום טוב⁷⁸² כיון שלא יהזור ביום טוב לביתו ומי שאינו יכול להזור לביתו מחמת אונס שאינו רשאי לבא במדינה פמור אפילו הגיע זמן הרגל⁷⁸³ והוא שהוא אנוס ממש אבל אם מחמת חוב ממון או פשיעה לא יכול לבוא לא יפסידו חבריו חלקם:

בה אין כופין לשכור להשלים המנין אלא בימים נוראים⁷⁸⁴ וכגון שאין חסרים אלא א' או ב' אלא א"כ מנהג קבוע בעיר לכוף לשכור אפילו בחסרון ג' או ד' אבל אם יש מנין שלם מיושבי העיר כופין לשכור ש"ין ואפילו כל השנה כדי להתפלל שם תמיד בעשרה⁷⁸⁵ וכן מקום שאין מנין המיד בבית הכנסת כופין זה את זה בקנסות שיבואו תמיד מנין לבית הכנסת⁷⁸⁶ שלא יתבטל התמיד⁷⁸⁷:

בו יושבים שצריכים לשכור מנין וש"ין ויש סביבות שרגילין לבא ג"כ שם עם בני ביתם א"צ ליתן כלום להישוב⁷⁸⁸ שאם היו רוצים היו הולכים לעיר אחרת שיש שם מנין בלעדם ולא היו צריכים ליתן כלום אפילו לשכירות הש"ין כיון שעם בלעדם הם צריכים שם לש"ין:

נו דין ענייית הקדיש על ידי הקהל ובני ח' סעיפים:

א צריך לזהר מאד בענייית הקדיש⁷⁸⁹ (והשומע ואינו עונה הוא בנדרו מ' יום⁷⁹⁰) ויש להשתדל לרוץ לשמוע קדיש שקדישת הקדיש גדולה מכל הקדישות⁷⁹¹ ויש יותר מצוה בענייית הקדיש מבענייית קדושה ומו"מ אם יש לפניו ב' בהכ"נ באחד מנגיעים לקדיש

קלט הג"מ וטרידי שם. מ"א ס"ק פ"ג.

קמ שלמי הנבורים לטרידי שם.

קמא מ"ז ס"ק ג' מ"א שם. – ראה שולחן ע"ז חו"ד ס'.

קפת ועי' לעיל ס' ג' ס"א.

קמב שולחן תהרי"ד ס' קיד.

קמד תהר"ם (רפ"ס פראג ס' תתרט"ו). הג"ח וטרידי שם.

ועי' תהלה להור סק"פ.

קמד תהרי"ד ש"ח. רמ"א סכ"א.

קמת תהרי"ל שם. מ"א ס"ק מז.

קמו שולחן תהרי"ק שורש ק"ג (וראה תרומת הדשן ח"ב

ס' רמ"ג). ש"ע סכ"ב.

קמו תרומת הדשן ח"ב ס' רמ"ג. ש"ע שם. ועי' לעיל ס'.

ג' ס"א.

קמת תשובת ריב"ש ס' תקח. רמ"א סכ"ב.

קמט ראה לשון זה גם לקמן ס' שלש ס"ג.

קנ שולחן תהרי"ד הדרשות ס' נ"ג. מ"א ס"ק ח.

סימן נו

א זחר פ' תרומת קמב, אי"ב הובא בב"י.

ב ראה ילקוט ראובני ערך אמן בשם מרדכי ב"ק. מעשה

רב הנרפס בלבוש בתחלתו בשם דרך משה.

ג זחר פ' תרומת קמב, א. ש"ע ס"א.

ד זחר שם קמב, ב.

ה באר שבע (ס' לא) הובא בב"א מ"ק א מנהגא ברכות

כא, ב.

הלכות ברכות השחר נו

שאחר שמינה עשרה ובאחד מגיעים לקדושה ולך ויענה קדושה כי שם ישמעו ג"כ הקדיש שלאחר שמונה עשרה¹:

ב ויש לכיין היטב כאמן היא שמייה רבא² שכל העונה אמן היא שמייה רבא³ ככל בה כוונתו⁴ קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה⁵ ויש לענות אותו בקול רם⁶ שקול זה שובר כל המקמורנים⁷ ומבטל כל גזרות קשות⁸ ומ"מ לא יתן קולות גדולות שלא יתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא⁹:

ג יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי הוא תרגום של יהו שמו הגדול מבורך לעולם ולעלמי עולמים¹⁰ לכן אין להפסיק בין יהא שמייה רבא למברך¹¹ שלא להפסיק באמצע המאמר ומ"מ אצ"ל כנשימה אחת¹².

וצריך לומר¹³ כַּךְךְ הַבְּ קַמְיָן הַרְי"ש בַּת"ח שאז פירושו כמו מבורך שאם יאמר רי"ש בצירי" יהיה פירושו שיברך לאחרים.

וצריך לומר לעלם בקמ"ץ העין.

ויש לומר ולעלמי בוא"ו¹⁴:

ד מצות הקדיש הוא לשמוע מן הש"ץ יתגדל בו וע"ז יענה איש"ר¹⁵ שאמן הוא שמויה רבא הוא ענייה על יתגדל בו¹⁶ וצריך לשמוע לכיין על מה הוא עונה כמו שצריך לבתחלה לשמוע ולכיין לברכה שעונה עליו אמן¹⁷ וגם הש"ץ צריך לומר ג"כ (איש"ר) [יש"ר] בו כמו הצבור¹⁸.

ומ"מ אינו דומה למרי לענייה אמן שכדיעבד אם בא לבית הכנסת כשהצבור עונים כבר איש"ר עונה עמהם (איש"ר) [יש"ר]¹⁹ הואיל והוא שבת בפני עצמו אף ע"פ שאומרים אותו על יתגדל בו אבל לא יענה אמן יהא שמייה רבא אלא אי"כ יוכל לכיין דעתו שידע לענות על הקדיש²⁰ שאז אינה אמן יתומה בדיעבד אע"פ שלא שמע כיון שידע על מה הוא עונה כמ"ש סימן (קכ"ה) [קכ"ד]²¹.

אבל לבתחלה כשאפשר לו לשמוע צריך לשמוע ולא יסמוך על מה שיוכל לכיין דעתו אחר כך ולכן יש לגעור בהמושיחים כשהש"ץ אומר הקדיש אפילו כשיש מניין בלעדם השומעים ומכוונים לש"ץ²².

1 ח"א שם.

2 מור.

3 שבת קט"ג.

4 רש"י שבת שם ר"ה בכל כחו רבינו יונה ברכות פ"ג.

5 גיהסת רי"ף ורא"ש ברכות פ"ג סי' י"ג. מור.

6 יש"ע ש"ע סי"א. וראה גם לקמן סי' נג סי"ב (לענין קדושה).

7 סי' סא סי"ה ובפ"ה (לענין ק"ש).

8 זרה תרוטה קכ"ג.

9 פסיקתא (פרקי הכולת פ"ו אות ג) הובא בתוס' שבת שם ר"ה כל.

10 הרב רבינו יונה שם. ח"א סי"ג. ראה לעיל סי' א סי"א וע"ז. וכל"ה בגמ' המידור.

11 תוספות ברכות ג, א ר"ה וענין מור (ובמפי"ק ה' ומ"ש באגודה ברכות סי' ג ודרכי משה וע"ז סי' קמ"א ומ"א

קמ"ב שלפי פירוש זה צ"ל בלא מפי"ק ה' צ"ע. שכל שו"ח שדבויאל מפי"ק ה' אף שגם הוא תרגום של שמו.

12 ודגשת רי"י תפילה סי' כה. ודח"א סי"א. בי"ח. עיי' הלכה ברורה סי' ב.

15 ח"א סי"ב.

16 ש"ד"ה עניני תפילה ק"ש של ערכית (הובא במ"א שם). וכל"ה בגמ' המידור.

17 ב"י. מ"א שם.

18 רא"ש בתשובה כלל ד סי' י"ג. ב"י סי' קכה. וראה גם לקמן רס"י קכה.

19 רמב"ם בגמ' הקדיש בסדר התפילות, וע"ז מהלכות תפילה ה"א.

20 עיי' טור סי' קכ"ד סי' ה. ועיי' דרכי משה בשם הגהות מורדכי ברכות (שלמי הגבורים) פ"ו אות ד.

21 מור. רמ"א סי"א.

22 הגהות מורכי שם. רמ"א שם. מ"א קס"ה. תוס' דף לו [אצ"ל ג, א ר"ה וענין].

23 ח"א שם סי' ה.

24 ס"א. וע"ז.

25 עיי' טור סי' רסח בשם ספר הסידים סי' נה. כאר השב סי' א. וראה לקמן סי' רסח סי"ג.

הלכות ברכות השחר נו

רג

ואם אין מ' שומעין לש"ץ לא יאמר כלל קדיש שכל דבר שבקדושה אי אפשר לומר בפתות מ' מ' שומעין ואחד אומר¹⁰¹ וכן צריך להודיר להאומרים ועתה יגדל נא וגו' ובור וגו'¹⁰² שיאמרו קודם שיתחיל הש"ץ יתגדל¹⁰³ (עיין סימן ס"ו¹⁰⁴):

ק' יש אומרים¹⁰⁵ שא"צ לעמוד כשעונין קדיש וברכו אלא שכל קדיש שתפסו מעומד כגון שלאחר הלל טוב שלא ישב עד לאחר שיענה אמן יהא שמיא רבא וי"א¹⁰⁶ שיש לעמוד כשעונה קדיש או כל דבר שבקדושה שיש ללמוד ק"ו מעגלון מלך מואב¹⁰⁷ שקם מעצמו מעל כסאו לדברי ה'י"ג כל שכן אנתנו עמו וטוב לחוש לדבריהם¹⁰⁸ (עיין סימן קמ"ו¹⁰⁹):

ז' יש מקומות נהגין לענות אמן אחר בריך הוא¹¹⁰ שסוברים דברך הוא חזיר על דקדושא והוא תרגום של הקב"ה אבל במדינות אלו אין מפסיקים כלל בין בריך הוא ללעילא מן כל ברכתא¹¹¹ שסוברים דשמיא דקדושא הוא הפסק מאמר וברך הוא לעילא כ' הוא ענין בפני עצמו וי"א¹¹² לא יפה עושים קצת שעונין בריך הוא לעילא¹¹³ שהוא כמו חירוף שמשמע שאינו מבורך אלא למעלה ולא למטה אלא יש להם לומר גם מן כל ברכתא כ' וגם לא יפה עושים החונים שמפסיקים בניגונם בין מכל לברכתא כשבת וי"א¹¹⁴:

ז' פעם אחת מצאו אליהו ז"ל ועמו ד' אלפים גדולים טעונים¹¹⁵ אמרו לו מה אלו טעונים אמר להם אף וחימה למה אמר להם לעשות נקמה באף וחימה ממי שמספר בין קדיש לברכו¹¹⁶ בין קדושה לקדושה¹¹⁷ בין קדוש לברוך¹¹⁸ בין ברכה לברכה בין פרק לפרק בין אמן יהא שמיא רבא ליחברך וכל המדבר בתוך¹¹⁹ עליו נאמר¹²⁰ ולא אותו קראת וגו'.

יש למדין מכאן שהעונה אמן יהא שמיא רבא צריך לומר גם יתברך¹²¹ עד דאמרין בעלמא¹²² וי"א¹²³ שיצא ירי חוברתו כמה ששומע מהש"ץ¹²⁴ דשומע בעונה¹²⁵ ומה שאסרו לדבר בין אמן יהא שמיא רבא ליחברך אם הש"ץ הוא מאריך כאמן יהא שמיא רבא והוא ענה כבר לא יספר כלום קודם שיתחיל הש"ץ יתברך¹²⁶ ועוד שאפשר שלא הקפיד אליהו אלא על חיבת יתברך בלבד שצריך לאמרה ולהסמיכה לחיבת עלמאי¹²⁷ אבל יותר אין

לט מזה דמ"א שם. אור וזעזע ח"כ סי' נב. ס"ק ג.
מ ט"ז ס"ק ג.
מא מ"א ס"ק ה. וראה גם לקמן סי' רפא ס"ד.
מב מנהגו דיני תפלה סי' ד בשם זדורוש, וזבא כב"י. וראה אור וזעזע ח"א סי' קב בשם ויקרא רבה. שכלי הלקט סי' פו בשם אגודה.
מג כ"י שם. ראה גם לעיל סי' נד ס"ג.
מד שכלי הלקט סי' ח בשם משנת דרך ארץ וזבא. וזבא כב"י סי' קתה.
מה מנהגו שם. כ"י. וראה גם לקמן סי' קתה ס"ב.
מו שכלי הלקט סי' ח בשם משנת דרך ארץ וזבא. וזבא כב"י סי' קתה. וראה מנהגו שם. וראה גם לקמן שם.
מז ישע"י נג. כב. וראה גם לקמן סי' סג ס"ג סי' קתה ס"ב.
מח כ"י. וראה שו"ע סי' ג.
מט שולחן דין ק"ש של ערביה. מ"א ס"ק פ בשם כ"י.
נ רמב"ם בנחש הקדוש. הו"י בכפר הפרים. ר' דוד אבדחתה. מ"א שם.
נא מ"א שם.
נב מוכח לה. כ. וראה לעיל סי' ח מ"א וש"נ.
נג כ"י.
נד מ"א סי' טו ס"ק ו.

כח דא"ש כלל ד סי' יג. כ"י ריש סי' קתה. ראה לקמן שם מ"א. ועי' לעיל סי' נה ס"ג. תהלה ליה סי' נה סק"ו.
כט מור. רמ"א שם. ובגוסה הסידור השמימי. עי' מ"א ס"ק ג.
ל מ"א ס"ק ג.
לא סק"ה.
לב תהר"ד (הלכות תפלה אות ג). האר"ז (שער המנוגות בסוף דרוש הקדיש. פ"ח שער הקדישים פ"ו). ט"ז סי' נג ס"ק א ובמ"א ס"ק ד. ועי' לעיל רס"י נג.
לג שולחן הגבורים על המדוכי פרק תפלת השחר אות ה. והקדמות תחנות מנהגים, בשם ירושלמי. מ"א. וראה אירנות חיים דין קדיש ופירושו סי' ד.
לד מ"א ס"ק ד. ועי' סנהדרין פ, (ב) (א) דבתוכחת השם מיידי וצ"ע.
לה נפתלים ג. כ. סנהדרין שם.
לו מ"א שם.
לז סימן זה משוער לא הגיע לדינו, וראה שו"ע שם ס"ד ונ"כ.
לח רובנים בספר התפלות נוסח הקדיש. אירנות חיים דין קדיש ופירושו סי' ח. שו"ע ס"ב. וכ"ה בגוסה בסידור.

הלכות ברכות השחר נרננו

צריך לומר אלא לשמוע^ט כמו שאסור לומר ותגדל עם הש"ץ אלא צריך לכוין ולשמוע^י וכן נוהגין לענות עד יתברך ומנהג יפה הוא^י לפי שכשהש"ץ אומר במהירות יצטרך הוא לומר יותר כדי לענות אמן אחריו והמהירות מכמלת הכוונה לכן מוטב לשמוע:

ה' נוהגין שהש"ץ בורע ה' ברעיות בקדיש ביהגדל וביחא שמייה רבא וביתברך ובכריך הוא ובאמן^י ולאחר שסיים הקדיש נוהגין לפסוע ג' פסיעות^י ואח"כ אומר עושה שלום במרומוי כמו בסיום שמונה עשרה^י:

גז דין ברבוי וענייתו וכו' ה' סעיפים:

א הש"ץ צריך לומר ברכו את ה' המבורך בקול רם^י כדי שישמעו כל הקהל וענו אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד:

ב ואם אמר בלחש יש אומרים שמו שלא שמע (א) ממנו ברכו אלא שמע הקהל שסביביו ועוין אחריו ברוך ה' כו' אינו יכול לענות עמהם אלא עונה אחריהם אמן ויש מי שאומר^י שאם ט' שמעו ממנו ברכו ועוין אחריו יכולים כל הקהל לענות עמהם כיון שיש כאן עשרה האומרים דבר שבקדושה וכן עיקרה כמ"ש בס' קב"ד (ע"י במ"א שם):

ג וצריך הש"ץ לחזור ולומר ברוך ה' וכו'^י כדי שלא יוציא את עצמו מן הכלל שאומר להם ברכו והוא אינו מברך ואע"פ שאמר המבורך ולא הוציא עצמו מן הכלל לגמרי^י צריך הוא להחזיר את עצמו לכלל לגמרי ולומר ברוך ה' המבורך כמו שאמרו הצבור (ע"י לקמן סי' קצ"ג) [קצ"ב]^(א):

קונטרס אחרון

(א) דין זה במ"א^י, וצ"ע שסותר למ"ש המ"א סי' קכ"ד^י, ובסימן קל"ט לקמן^י שכיון שלא שמעו עשרה הוי יחיד ולא מועיל כמו שכתב בב"י^י בשם מהר"י^י וצ"ע^י:

- נח מ"א ס"ק מ.
- נו שו"ת ראש כלל ד סי' יג. רבינו יונה קנה. מ"א שם.
- נז ד"א שם. וראה גם לקמן סי' מו ס"ד.
- נח אריות חיים דין קדיש ופירושו סי' ה בשם רב נחשון גאון. כל בו סי' ג. הובא בב"י. שו"ע ס"ד. וראה מור.
- נח לקמן סי' קנ סי' ג. ולמנהג חב"ד ראה ספר המנהגים ע"י חב"ד על 6. וע"י קצות"ש סי' מו סק"ו ובב"י השלחן שם.
- נט תרוחח הדשן סי' ג. שו"ע ס"ה. וראה ראב"ה סוף סי' צג.
- ס אלא שסביום שמונה עשרה נוטה קודם לשמאלו שהוא לכוין השכנה כו' כדלקמן ריש סי' קנב, ובקדיש נוטה קודם לימנו. ע"י הספר המנהגים – חב"ד על 6 ועל 12.

סימן נז

- א** מנחה ברכות מש, ב. מור וש"ע סי' א. ואודות כריעה בברכו ראה שער הבולל פ"ז ס"א.
- ב** טור סי' קנט. אריות חיים דין ברכו סי' א, ובה"ל שני וחמישי סי' מו כשם ר' נתן בר' יהודה בספר המחכים. שו"ע ורמ"א שם ס"ו.
- ג** ר' נתן בר' יהודה שם. מ"א ס"ק א.
- ד** איהו וזאת סי' קנט ס"ק ג. ב"י סי' קנב בשם אריות חיים בשם תשובת לרב האי גאון. רמ"א שם ס"א.

ה כי האיית המ"א בס' קב"ד סי' ק"ח מאלכסנדריא מוכח נא, ב היא תשובה נצחת וכ"ד הגאון רב האי שם בב"י סוף סי' קנב ר"ה כתוב באריות חיים ע"ש. וראה גם פ"ד צמח צדק ד, ה. וכו"ה לקמן סי' קנב ס"ד ופי' קצח ס"ב, לענין ברכת היושני כשם הוא אצל ולא שמע מפי המברך שאומר וברך שאכלנו כו' שתלוי בפי דיעות אלה משא"כ כשלא אבל, ובידלקמן סי' קנב ס"א וט"ג.

ו סוף סוף א"י, שפסק כן בפשוטות.

ז מ"ק ה', שהוכיח כן מאלכסנדריא, ברעול.

ח הדב רבינו יונה ברכות שם והד"ש ברכות פ"ז סי' ב בשם הרב יהודה בינעני בשם רב סעדיה גאון בסודרו (שם, א). מור סי' קנב. שו"ע סי' א.

ט ירושלמי ברכות פ"ז ה"ג.

י טור שם.

יא סוף א. וראה שם סוס"ב. וראה סודרו (ר"ה כשפסק) שלא ימתן הש"ץ עד שסיימו הצבור ושלא יענה הציבור אמן.

יב ס"ק א.

יג ראה שם ס"ק ה.

יד אוצ"ל: לק"מ [לא קשה מר"י]. ראה מ"א שם סק"י.

טו סי' קנב.

טז אבהו בשם אריות חיים הלכות שני וחמישי סי' מו בשם ר' נתן בר' יהודה בספר המחכים.